

PREDODŽBA NACIONALNOGA IDENTITETA U LEKSIKONU HRVATSKIH TRADICIJA JOANNE RAPACKE

MARIJANA BAŠIĆ

SANJA BARIČEVIĆ

Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku
Obala kralja Petra Krešimira IV. 2, HR – 23000 Zadar
mabasic@unizd.hr
sbaricev@unizd.hr

UDK: 323.17:030 Rapacka, J.
DOI: 10.15291/csi.4051
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 5. 9. 2022.
Prihvaćen za tisak: 30. 9. 2022.

Identitet je imaginacija i predodžba o tome tko smo i što smo. Pojmom kulturni identitet opisuje se autentičnost i jedinstvenost neke kulture, a na temelju kulturnih se osobitosti i vrijednosti određuje neka društvena zajednica odnosno utvrđuje pripadnost pojedinca ili društvene skupine određenoj kulturi. “Poznavati neku kulturu i njezin identitet”, ističe D. Oraić Tolić (2003: 453), “znači znati se služiti rječnikom njezinih kulturnih termina, prepoznavati nevidljive konotacije i narativne modele, znati slušati i pričati priče svojstvene nekom jeziku i kulturi, riječju – vladati imaginarijem njezinih stereotipa”. *Leksikon hrvatskih tradicija* (2002) Joanne Rapacke, izvorno objavljen na poljskome jeziku 1997. godine, obuhvaća 64 natuknice kojima “opisuje i objašnjava genezu najznačajnijih mitotvornih fenomena i simbola hrvatske povijesti, kulture i književnosti, onih fenomena koji su ispunjavali integracijsku i identifikacijsku funkciju u hrvatskoj etničkoj i nacionalnoj zajednici” (Fališevac 2002: 249). Promatrajući tradiciju kao “prenošenje znanja, spoznaja, vjerovanja, legendi, običaja, kulturnih vrijednosti itd. s naraštaja na naraštaj u zajednici, bilo usmenom ili pismenom predajom, odgojem i dr.; stalan i kreativan proces reinterpretacije kulturnoga nasljeđa” (VRHSJ 2015: 1567), u radu se raščlanjuju sastavnice hrvatskoga nacionalnog identiteta i konceptualne metafore ključne u njegovu razumijevanju, zastupljene u *Leksikonu hrvatskih tradicija* Joanne Rapacke.

KLJUČNE RIJEČI:

kultura, konceptualna metafora, Leksikon hrvatskih tradicija, nacionalni identitet, tradicija

1. UVOD

Prema riječima D. Fališevac, “znanstvenica, slavistica, kroatistica, komparatistica, kulturna povjesničarka Joanna Rapacka bila je bez dvojbe ponajbolja europska poznavateljica, istraživačica i proučavateljica hrvatske književne kulture” (Fališevac 2002: 251). Njezin se *Leksikon tradycji chorwackich* (1997) / *Leksikon hrvatskih tradicija* (2002) može smatrati “jednim od najznačajnijih uvida u sva ona područja života koja ostvaruju hrvatski kulturni identitet” (Fališevac 2002: 251). Polazeći od definicije identiteta koji je “bez obzira na promjene životno-povijesnih okolnosti, uvijek ono što ‘ja’ ili ‘mi’ mislimo o sebi ili o drugima i što drugi misle o nama” (Kalanj 2010: 119), pojma kulture “koji obično označava složenu cjelinu institucija, vrijednosti, predodžaba i praksi koje čine život određene ljudske skupine, a prenose se i primaju učenjem” (URL 1), odnosno koji je skup shvaćanja, značenja i uvjerenja koja dijele pripadnici iste kulture i koja su velikim dijelom metaforična (Kövecses 2015: 75) te razumijevanja tradicije koja je “stalan i kreativan proces reinterpretacije kulturnoga nasljeđa” (URL 2), sadržaj *Leksikona hrvatskih tradicija* otvara prostor razumijevanju hrvatskoga kulturnog i nacionalnog identiteta¹ te daje uvid u konceptualne metafore na kojima su se konstruirali hrvatski nacionalni identitet i hrvatska nacija i koje je moguće razumjeti samo u suodnosu tih dvaju identiteta.²

Pišući o trima dominantnim tumačenjima identiteta u djelima hrvatskih znanstvenika, “identiteta kao esencije, identiteta kao konstrukcije i identiteta kao marketinškog ‘trika’” (Čapo: 2016: 71), gdje prvi “sagledava identitet kao ontološku danost ili ‘stvar po sebi’ (inventarni pristup), drugi ga smatra prije svega jezičnim i kulturnim konstruktom o sebi ((de)konstrukcijski pristup), a treći pristup u osnovi ima instrumentalnu ideju identiteta (ekonomsko-marketinški pristup)” (Čapo 2016: 72), o (de)konstrukcijskom pristupu J. Čapo zaključuje:

Kada se identitet analizira u sklopu jezika, na temelju diskursa pomoću kojih o njemu govorimo, kada se promatra kao političko pitanje, u smislu da ovisi o odnosima moći u trenutku u kojem se definira, te kada se promatra kao pitanje

¹ O odnosu hrvatskoga kulturnog i nacionalnog identiteta vidjeti u: Milanja (2012).

² E. Gellner tako, iznoseći dva uvjeta nužna u definiciji nacije, navodi: “1. Dva čovjeka pripadaju istoj naciji ako i *samo* ako dijele istu kulturu pri čemu kultura sa svoje strane označava sustav ideja, znakova, povezivanja i načina ponašanja i komuniciranja. 2. Dva čovjeka pripadaju istoj naciji ako i *samo* ako jedan drugog *priznaju* kao pripadnike iste nacije. Drugim riječima, *čovjek stvara nacije*; nacije su artefakti ljudskih uvjerenja, odanosti i solidarnosti” (Gellner 1998: 27). M. Castells određuje nacije kao “kulture zajednice izgrađene u umovima ljudi i kolektivnom pamćenju, zajedničkom poviješću i političkim projektima” (Castells 2002: 59). Nacije su određene kao kulturne pojave (Smith 1991: 7).

odnosa subjekta prema zbilji, kao predodžba, a ne kao zbilja sama, tada govori-
mo o (de)konstrukcijskim pristupima (Čapo 2016: 75).

Na tome temelju iščitava se *Leksikon hrvatskih tradicija* (2002) Joanne Rapacke koji je, prema riječima autorice, pisan “iz položaja autora stranca koji izvana pokušava zahvatiti unutarnji svijet društva koje nije njegovo vlastito” (Rapacka 2002: 11) te je “velikim dijelom autorska interpretacija i rezultat autorskog izbora” (Rapacka 2002: 12). Rapacka tumači pristup natukničkoj građi:

U tekstu natuknica nastojali smo sučeliti pokušaj interpretacije pridodanih značenja, uzevši u obzir povijest pojedinih elemenata tradicije i mijene njihovih značenja, s temeljnom činjeničnom informacijom (Rapacka 2002: 10).

Kao izvor “za rekonstrukciju povijesti i značenja pojedinih pojmova” poslužili su književni, publicistički, folkloristički i historiografski tekstovi nastali do 1914. godine jer su se do tada “oblikovala temeljna značenja tradicionalnih simbola i stekla karakter općepoznatoga i povijesno trajnoga koda, koji je osnova kolokvijalne vizije prošlosti, aktualne do dana današnjega” (Rapacka 2002: 10). *Leksikon hrvatskih tradicija* (2002) Joanne Rapacke tako obuhvaća 64 natuknice koje pružaju uvid u sintezu hrvatske tradicije te donosi:

(...) samo ona mjesta, događaje, likove i pojmove iz političke, društvene i kulturne povijesti Hrvata koji najčešće imaju funkciju simbola i koje pripadnici hrvatske kulturne zajednice naglašeno vrednuju (uglavnom pozitivno, premda ponekad i negativno) te koji ispunjavaju integrativnu, identifikacijsku i odredbenu funkciju unutar zajednice, ili, drukčije rečeno, predstavljaju one elemente tradicije koji sačinjavaju središnju narodnu tradiciju (Rapacka 2002: 9).

Nacionalni se identitet u okviru modernističkih i postmodernističkih teorija diskursa “zamišlja kao nestalna, difuzna i ne posve jasna kategorija, podložna stalnim preoblikama” (Žužul 2015: 12–13), nacija se određuje kao “‘nacija’ – priča o kolektivnom identitetu” koja se “izražava u patriotskom govoru i ispisuje u imaginariju nacionalnih simbola” (Oraić Tolić 2006: 30).

Postavke kognitivne lingvistike podudaraju se s postavkama postmodernističkih teorija da mentalna prezentacija znanja o svijetu nije izravan odraz stvarnosti i da je naše znanje o svijetu društveni konstrukt (Kövecses 2015: 80). “Nacija je društveni, kulturni i politički konstrukt” (Šarić 2015: 58). Kako Lj. Šarić navodi u svojoj raspra-

vi o naciji i nacionalnome u diskursu (2015), vodeći se promišljanjem postavkama teoretičara nacije i kognitivne lingvistike, ta se “priča” temelji na metaforičkim konceptima³ i metafore imaju ključnu ulogu u razumijevanju pojma nacije (2015: 49).

Z. Kövecses dalje upozorava i na nepodudaranja u razumijevanju konceptualizacije u tim dvama pristupima. Postmodernizam podrazumijeva neograničen broj metaforičkih konceptata koji se vezuju uz neki pojam, dok utjelovljenje (engl. *embodiment*) u kognitivnoj lingvistici predstavlja temeljni vid konstruiranja značenja i time uvjetuje ograničenost metaforičkih konceptata (Kövecses 2015: 80). Međutim, tjelesno, fizičko iskustvo samo je jedno od različitih iskustava na kojima se temelje metafore. Njime se može tumačiti motiviranost metafore, ali ne i odabir aspekta u konceptu, odnosno istaknutost u izvornoj ili ciljnoj domeni. Odabir ovisi u velikoj mjeri o kulturnoj osnovi (Yu 2008a: 254). “Metaforički nam koncept omogućuje da se usredotočimo na jedan aspekt nekog koncepta” (Lakoff i Johnson 2015: 10), “metaforičko ustrojavanje” uvijek “je djelomično, a ne cjelovito” (Lakoff i Johnson 2015: 12). Tako “kad kažemo da je neki koncept ustrojen pomoću metafore, to znači da ga metafora ustrojava samo djelomično te da se može proširiti na jedan, ali ne nužno i na drugi način” (Lakoff i Johnson 2015: 13). Tako se “na ciljnu domenu preslikavaju samo neki elementi znanja o izvornoj domeni” (Stanojević 2020: 150). Tumačeći “fizičko” i “kulturno” iskustvo, Lakoff i Johnson (2015: 54; usp. Zinken i dr. 2008: 376) istakli su da “ono što mi zovemo ‘izravnim fizičkim iskustvom’ nikad nije samo pitanje posjedovanja neke vrste tijela; prije će biti da se *svako* iskustvo odvija na nepreglednoj pozadini kulturnih pretpostavki”, te definirali “da je cjelokupno iskustvo uzduž i poprijeko kulturno, da je naše iskustvo našega ‘svijeta’ takvo da je naša kultura već prisutna u iskustvu samu” (Lakoff i Johnson 2015: 54). U razumijevanju nacije kao izvorne domene najčešće se navode: OSOBA i OBITELJ te kao ostale STROJ i TIJELO (Kövecses 2010: 24).

Leksikon hrvatskih tradicija Joanne Rapacke diskurs je u kojem se iščitavaju temeljne metafore u konstruiranju hrvatske nacije i njihove promjene tijekom različitih povijesnih razdoblja. Postavljajući u suodnos nacionalni identitet (naciju), kulturu i metaforu, u radu se u sljedećim poglavljima tumači metodološki okvir rada te se u okviru kognitivnolingvističkoga pristupa raščlanjuju odabrane natuknice utemeljene na metaforičkim konceptima koji se vezuju uz naciju.

³ Primjerice, Zinken i dr. (2008: 367) navode da su metaforičke i kognitivne konstante prepoznatljive u diskursnim metaforama, diskursno ukotvljene u relativno stabilnom spremniku kulturnih mitova i društvenih prezentacija u društvenoj memoriji (“...these metaphorical and cognitive constants seem to be discursively embedded in a relatively stable reservoir of cultural myths and social representations available in social memory...”).

2. SASTAVNICE NACIONALNOGA IDENTITETA U *LEKSIKONU HRVATSKIH TRADICIJA* JOANNE RAPACKE

Izvor su za interpretaciju pojedinih pojmova u *Leksikonu hrvatskih tradicija* tekstovi nastali do 1914. godine, a velikim dijelom u doba hrvatskoga narodnog preporoda i u 19. stoljeću (Rapacka 2002: 11), uz koje se vezuje konstituiranje nacije, te su natuknice *Leksikona hrvatskih tradicija* u okviru različitih klasifikacija i raščlambi, najvećim dijelom prema teoretičarima nacije, tumačili teoretičari književnosti koji određuju taj predstavljeni kulturni i nacionalni imaginarij hibridnim (Czerwiński 2020) i iščitavaju u vremenu hrvatskoga narodnog preporoda “referentne točke za sve polemike u doba kulturnih i političkih previranja” (Czerwiński 2020: 7), odnosno ambivalentne točke (Blažević i Coha 2008; Coha 2012a; 2012b), prema Rapackoj, poput Vojne krajine “otvorene rane” (usp. Coha 2012a; Coha 2012c: 218–221) na kojima se temelji razumijevanje hrvatske nacije i nacionalnoga identiteta. Velikom dijelom tumačenje sastavnica hrvatskoga nacionalnog identiteta svoje je uporište nalazilo u teoriji A. D. Smitha (među ostalima, Žužul 2015; Ivon 2018; Pasini 2019; Coha 2012a).

Suočeni s, u odnosu na konstelaciju vlasti u habsburškome imperiju, subordinanim političkim statusom i upravnom rascjepkanošću teritorija čijoj su nacionalnoj integraciji težili, inicijatori su se i promotori hrvatskoga narodnog preporoda usredotočili na strategije nacionalne identifikacije specifične za uvjetno nazivane kulturne (*Kulturnation*) (F. Meinecke), istočne (H. Kohn) ili etničko-genealoške nacije (A. D. Smith) (Coha 2012a: 196).

Prema riječima D. Oraić Tolić: “U 19. stoljeću hrvatska je kultura stvorila dvije ideologije, dvije imagologije i dvije stereotipije: kroatocentrizam (u politici A. Starčević, u književnosti A. G. Matoš) i južnoslavizam (u politici J. J. Strossmayer, u književnosti Miroslav Krleža)”, što je onemogućilo “tvorbu stabilnoga nacionalnog identiteta” i postavilo “stvaranje samostalne nacionalne države na kraj 20. stoljeća” (Oraić Tolić 2006: 29). S. Coha tu podijeljenost određuje šire: “Politička i kulturna podijeljenost preporodne koncepcije hrvatskoga nacionalnog identiteta na najopćenitijoj se razini izražavala kao uhvaćenost između Istoka i Zapada” (Coha 2016: 30).

Izbor natuknica u Rapackinu *Leksikonu hrvatskih tradicija* vrlo jasno ocrtava tu podijeljenost. S jedne strane izdvojene su natuknice: “Kraljevina Hrvatska, Slavonija i Dalmacija”, “Naše pravice ili stara prava”, “Natio Croatica”, “Pacta conventa” koje su dio kroatocentričnoga imaginarija, a s druge strane natuknice koje pripadaju imaginariju

(južno)slavenske ideje: “Kraljevstvo Slavena“, ”Ilirija“, “Jugoslavenska ideja”. Geneza tih dviju ideologija ispisuje se u dvjema legendama pod natuknicama “Dolazak Hrvata na Jadran” te “Leh, Čeh i Meh (Rus)”. Primjerice, panteon povijesnih osoba izdvaja u kroatocentričnoj ideji sljedeće natuknice: kraljeve “Zvonimir”, “Tomislav”, dinastije “Trpimirovići” i “Frankopani”, “Grgur Ninski”, “Dioklecijan”, “Ante Starčević”, u južnoslavenskoj ideji natuknice: “Aleksandar Veliki”, “Skenderbeg”, “Kraljević Marko”, “Josip Juraj Strossmayer”, “Ljudevit Gaj”. Kao hibridne, ideološki *klizne* sastavnice identiteta izdvajaju se: “Bosna”, “Vojna krajina”, “Uskoci”, “Vlasi”.

Rapacka dobro poznaje tu ambivalentnost, primjerice u natuknici “Josip Juraj Strossmayer” navodi:

Biskup bosansko-đakovački i srijemski, jedna je od dvije karizmatične osobnosti hrvatskoga duhovnog i političkog života druge polovice 19. stoljeća. Njegov rival, a ujedno i protivnik, bio je Ante Starčević. Zajedno simboliziraju dvije temeljne hrvatske orijentacije: jugoslavensku (jugoslavenska ideja) i ekskluzivistički hrvatsku. Izbor između Strossmayera i Starčevića zadržava svoju aktualnost do danas, premda je ta opreka daleka od bilo kakve jednoznačnosti (Rapacka 2002: 168).

S druge strane, iščitava se odnos između Istoka i Zapada, primjerice u natuknici “Zvonimir”:

U čitavom hrvatskom panteonu lik kralja Zvonimira vjerojatno najvjernije izražava hrvatske idejne dvojbe: podvojenost između osjećaja pripadnosti Zapadu i odbojnosti prema Zapadu i želje za sudjelovanjem u slavenskom zajedništvu (Rapacka 2002: 207).

Rapacka također izdvaja kao posebne natuknice književni topos “*Croatia plorans* (uplakana Hrvatska, uciviljena majka Hrvatska)”, ideologem “*membra disiecta* (razbacani udovi)” i mitologem “predziđe (*antemurale christianitatis*)” u kojima se prepoznaju ključni metaforički koncepti na kojima se temelji konceptualizacija, *zamišljanje* hrvatske nacije.

Tako se izdvajaju metafore na kojima se temelji književni topos *Croatia plorans* (uplakana Hrvatska, uciviljena majka Hrvatska) – NACIJA JE MAJKA, ideologem *membra disiecta* (razbacani udovi) – NACIJA JE TIJELO te se predziđe (*Antemurale Christianitatis*) može dovesti u odnos s izvornom domenom GRAĐEVINE. One pokazuju specifično-

sti metafora s ciljnom domenom nacije, koje uključuju izvorne domene: OSOBA, TIJELO, GRAĐEVINA koje su ključne u razumijevanju hrvatskoga nacionalnog identiteta.

Treba napomenuti da se pojmovi *država*, *zemlja* i *nacija* često upotrebljavaju kao sinonimi te u velikom dijelu uključuju iste izvorne domene i odnose se na isti metaforički sustav (Šarić 2015: 48). Institucionalnim dimenzijama nacije i nacionalizma A. D. Smith smatra državu, teritorij, jezik, religiju, povijest, obrede i svečanosti (Smith 2003: 230–232), a u razlikovanju etnija od nacije među ostalim ističe da je isključiva značajka nacije jasno omeđeni teritorij ili domovina (Smith 2003: 199). Stvaranje nacija vezuje se uz 19. stoljeće, a natuknice koje se u ovome radu obrađuju aktualiziraju se u 19. stoljeću i poprimaju važnu ulogu u razumijevanju konstruiranja pojma hrvatske nacije. U ovome smo radu tako pristupili obrađenim metaforama, navodeći kao ciljnu domenu NACIJU, iako je precizirajući izvorne domene riječ o metaforama HRVATSKA JE MAJKA (NACIJA JE MAJKA) koja se vezuje uz književni topos *Croatia plorans*, te HRVATSKA JE TERITORIJ, TERITORIJ JE TIJELO prema kojoj se gubitak uda smatra gubitkom teritorija i koja se povezuje s ideologemom *membra disiecta* (razbacani udovi). U radu se također razmatra metafora “Hrvatska je predziđe kršćanstva” (*Antemurale Christianitatis*) jer je razumijevanje geografskoga položaja, odnosno teritorija na granici ključno u razumijevanju hrvatskoga nacionalnog identiteta.

3. TEORIJSKI OKVIR

U istraživanjima metafora s ciljnom domenom NACIJE, koje se dovode u kontekst s hrvatskim nacionalnim identitetom i hrvatskom nacijom u različitim diskursima, u okviru kognitivnolingvističkoga pristupa posebno treba istaknuti važnost zbornika radova čije uredništvo potpisuju Ljiljana Šarić i Mateusz-Milan Stanojević *Metaphor, Nation and Discourse* (2019) te, među ostalima, radove Šarić (2014, 2015, 2019), Stanojević i Šarić (2019), Stanojević (2019, 2020), Perak (2019).

Razumijevanje nacije, tj. nacionalnoga identiteta, iščitava se u metaforičkome ključu, odnosno u konceptima koji su prisutni u razumijevanju toga pojma. Metafore omogućavaju konkretiziranje toga pojma, razumijevanje izgrađivanja privrženosti i odanosti naciji, odnosno emocionalnoga odnosa prema njoj (Šarić 2015: 61). Konceptualna je metafora sredstvo konceptualizacije te pomoću nje apstraktne i složene pojmove možemo konkretizirati i svesti na poznata iskustva. Temelji se na preslikavanju od izvorne do ciljne domene, od konkretnoga do apstraktnoga. Kognitivni lingvisti smatraju da ljudi razmišljaju u metaforama i konceptualiziraju zbilju uz pomoć metafora (Lakoff i Johnson 1980 [2015]).

Odnos kulture, konteksta u najširem smislu i konceptualne metafore ima ključno mjesto u radovima Z. Kövecsesa (među ostalima 2005; 2009; 2010; 2015; 2020) koji “se zalaže za sagledavanje korištenja metafore kao rezultata četiriju vrsta konteksta: konteksta situacije, diskursa, konceptualno-kognitivnog konteksta i konteksta tijela (tj. utjelovljenja)” (Stanojević 2020: 155). Kulturu određuje kao skupinu ljudi koja živi u istome društvenom, povijesnom i fizičkom okružju te su time njihova iskustva zajednička⁴ (Kövecses 2015: 74). Kultura tako predstavlja mišljenja, shvaćanja, uvjerenja koja dijele njezini pripadnici. Pripadnost istoj kulturi pretpostavlja mogućnost razmjene i razumijevanja značenja. Ta kolektivna predodžba, zajednička shvaćanja, mišljenja i uvjerenja određuju identitet skupine, pripadnika nacije. Tako se zajednička predodžba nacije održava pomoću različitih institucija, u obrazovnom sustavu, književnosti, historiografiji. Unutar nje izdvajaju se simboli, ideologemi, mitologemi poznati svim pripadnicima nacije, njihovo je značenje općeprihvaćeno, a njihova se funkcija i važnost tijekom povijesti mijenjaju i reinterpretiraju (Van Dijk 2006: 162–163). Velikim su dijelom metaforična te se temelje na konceptima koji su prisutni u različitim kulturama, čije specifičnosti utječu na varijacije u metaforama. Kövecses tumači da se razlozi varijacija metafora⁵ mogu podijeliti u dvije velike skupine: različita iskustva i različite kognitivne preferencije ili stilovi (Kövecses 2005: 231; 2009: 17). Ono što dovodi do različitih iskustava, pa time i različitih metafora, jest: svjesnost konteksta (engl. *awareness of context*), različita memorija/sjećanja (engl. *differential memory*), različita zanimanja i interesi (engl. *differential concerns and interests*)⁶ (Kövecses 2005: 232). Kövecses pod različitom memorijom/sjećanjima podrazumijeva ulogu povijesti (društvene i osobne), odnosno prošle događaje koji su odigrali važnu ulogu u stvaranju metaforičkih koncepata (Kövecses 2005: 241) te ističe da je metafore kojima se danas koristimo potrebno tumačiti u dijakronijskome kontekstu⁷ (Kövecses 2005: 241), odnosno kao dio povijesti i kulture. Stanojević dovodi u suodnos konceptualnu i diskursnu metaforu (Stanojević 2020: 150–151) te trodimenzionalnu teoriju Gerarda Steena (2008) i Kövecsesev kontekstualni model metafore (2015) određujući ih kao “po-

⁴ “We have a culture when a group of people living in a social, historical, and physical environment make sense of their experiences in a more or less unified manner” (Kövecses 2015: 74).

⁵ O univerzalnosti i varijaciji metafora vidjeti u: Kövecses (2005, 2010, 2015) i Musolff (2021).

⁶ “There are several distinct causes that produce differential experience and hence different metaphors, including awareness of context, differential memory, differential concerns and interests, and their various subcases” (Kövecses 2005: 241).

⁷ “It is more or less a commonplace that the history of culture plays a major role in the use of metaphorical language, and that the metaphors we use today may not reflect current understandings about our culture” (Kövecses 2005: 241).

kušaj dodavanja diskursne perspektive u teoriju metafore” (Stanojević 2020 153), zauzimajući se za “lokalni pogled na metaforu, u kojem se, uz spoznajne elemente, kod analize metafora ne zanemaruju njihove jezične i diskursne karakteristike” te se zalaže “za primarnost lokalnih, a ne globalnih faktora” (Stanojević 2020: 151). To se može dovesti u vezu s mišljenjem A. Musolffa⁸ (2021: 15), koji, potvrđujući svoje stajalište istraživanjem *Metafore velikoga lanca* (engl. *Great Chain of Being*) G. Lakoffa i M. Turnera (1989), smatra da je specifičnosti metafora poput NACIJA JE TIJELO potrebno proučavati tijekom različitih povijesnih razdoblja u određenome kulturnom kontekstu. Zinken i dr. (2008) stavljaju u suodnos i raščlanjuju razlike diskursnih metafora i (primarnih) konceptualnih metafora te naše razumijevanje utjelovljenja (engl. *embodiment*) i sociokulturnoga ukotvljenja (engl. *sociocultural situatedness*). Diskursne metafore određuju “kao relativno stabilne metaforičke projekcije koje funkcioniraju kao ključno sredstvo uokvirivanja (*framing*) specifičnog diskursa u nekom razdoblju” (prijevod prema Šarić i Brala-Vukanović 2019: 156). U svojem pregledu pristupa diskursu i metafori Šarić i Brala-Vukanović (2019: 155–160) navode:

“Proučavanje kulture i specifičnosti pojedinih razdoblja (te specifičnosti metafora u njima) nužno je da bi se spoznala narav interakcije općih i specifičnih aspekata kulture i kognicije, te način na koji ljudi razmišljaju u stvarnim interakcijama (...) Diskursne metafore temelje se na znanju o fenomenima određene kulture i društva te imaju povijest uporabe u određenom društvu i kulturi. (...) (Šarić i Brala-Vukanović 2019: 156–157).

U središtu su zanimanja ovoga rada one metafore koje su “dio tradicije komunikacije i pisane kulture” i koje možemo smatrati “njihovim trajnim nasljedstvom” (Šarić i Brala-Vukanović 2019: 157–158). Takvima Šarić navodi primjerice metafore DRŽAVA JE BOLESNO/ZDRAVO TIJELO i DRŽAVA JE OSOBA (Šarić i Brala-Vukanović 2019: 157–158).

Diskurs *Leksikona hrvatskih tradicija* pruža uvid u institucionalizirani model razumijevanja nacije, njezinu kolektivnu predodžbu. Metafore na kojima se temelji konstruiranje i razumijevanje nacije koje se aktualiziraju u vremenu stvaranja nacije mogu se smatrati krovnima. Upravo su u tradicijskome kodu Joanne Rapacke mitologemi i ideologemi utemeljeni na metaforičkim konceptima u razumijevanju nacije

⁸ “In order to form a culture-sensitive view of figurative conceptualisations such as that of NATION AS BODY metaphor, it is necessary to follow up their trace through history in specific cultural context rather than assuming universal, ahistorical version” (Musolff 2021: 15).

kao osobe/majke, odnosno tijela izdvojeni kao ključni. Kako zaključuju Zinken i dr. (2008), diskursne metafore dio su društvene i kulturne povijesti⁹ (2008: 367), stoga ih je nužno promatrati u tome kontekstu. Proučavanjem povijesti metafore, postanka metafore, ona se povezuje s vremenom i prostorom svojega nastanka u okviru kojih ju razumijemo.

4. METAFORE S CILJNOM DOMENOM NACIJA U *LEKSIKONU HRVATSKIH TRADICIJA* JOANNE RAPACKE

Prema Repozitoriju metafora hrvatskoga jezika Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje metaforički koncepti koji se vezuju uz nacionalni identitet, odnosno konceptualne metafore koje se vezuju uz ciljnu domenu NACIJE, prisutni u hrvatskome jeziku jesu: NACIJA JE GRAĐEVINA, NACIJA JE OBITELJ, NACIJA JE OSOBA, NACIJA JE POSLOVANJE, NACIJA JE SLOŽENA STRUKTURA, NACIJA JE TIJELO (URL 3).

U *Leksikonu hrvatskih tradicija* prepoznaju se metaforički koncepti koji se prepoznaju i u drugim tradicijama europskoga kulturnog kruga te potvrđuju u literaturi više puta iznesenu tezu o univerzalnosti metaforičkih koncepata kao NACIJA JE MAJKA, NACIJA JE TIJELO; odnosno NACIJA JE TERITORIJ, TERITORIJ JE TIJELO te specifičnosti svake od tih metafora (primjerice dijela tijela kao izvorne domene) unutar različitih kulturnih i nacionalnih okvira.

Leksikon hrvatskih tradicija diskurs je koji donosi sveprisutne općepoznate simbole, ideologeme, mitologeme koji su temeljeni na konceptualnim metaforama prisutnima u različitim kulturama, ali i uvid u njihovu specifičnost u hrvatskoj kulturi.

Treba uzeti u obzir varijacije metafora unutar jedne kulture i različite metafore koje se odnose na iste ciljne domene u različitim kulturama. Prema Kövecsesu, varijacije su i u metaforama u različitim kulturama i unutar pojedine kulture te dopuštaju različita preslikavanja izvorne domene (Kövecses 2005: 67–113). Tako, primjerice, D. Škara (2011), raspravljajući o metaforama u bazama vezanima uz integracijske procese u EU, navodi:

EU percipira Hrvatsku u sljedećim okvirima: **Western Balkan Countries, convergence regions, Central and Eastern Europe, candidate country, the Adriatic state, underdeveloped countries, developing countries, emergent**

⁹ “Discourse metaphors have a social and cultural history and they influence social and cultural futures” (Zinken i dr. 2008: 367).

nations itd. (...) Hrvatski govornici sami sebe vide kao da su: **predziđe kršćanstva, Jugoistočna Europa, mediteranska zemlja, lokomotiva, most, srednjoeuropske država, zemlja na raskrižju, kolateralna žrtva** i sl. (Škara 2011: 285).

Škara zaključuje: “Očito je da EU diplomacija percipira prostor Hrvatske različito od hrvatske diplomacije i javnih medija” (Škara 2011: 285). Šarić navodi sljedeće metafore: “U kontekstima u kojima se Hrvatska ne konceptualizira kao osoba koja putuje, već kao statični entitet, pronađeni metaforički izrazi sugeriraju tri metafore: HRVATSKA JE EUROPSKI MOST PREMA REGIJI, HRVATSKA JE KAPIJA REGIJE KA EU, HRVATSKA JE ZID IZMEĐU REGIJE I EU” (Šarić 2014: 183–184).

Tako prostor granice na kojem se nalazi Republika Hrvatska bitno određuje razumijevanje hrvatske povijesti, kulture i nacionalnoga identiteta. Metafore na kojima se temelji konstruiranje pojma nacije metafore su hijerarhije i solidarnosti. Iz *Leksikona hrvatskih tradicija* izdvajamo tri koncepta – topos *Croatia plorans* koji se temelji na konceptualnoj metafori NACIJA JE MAJKA; ideologem *membra disiecta* (razbacani udovi) – NACIJA JE TERITORIJI, TERITORIJI JE TIJELO; GUBITAK TERITORIJA GUBITAK JE UDA i mitologem predziđe kršćanstva/Europe (*Antemurale Christianitatis*) gdje je predziđe

“u povijesno-geopolitičkom i geostrateškom smislu, određeni prostor koji ima ulogu obrambene zone pred osvajačkim prodorima; teritorij sa stanovništvom i tvrđavskim naseljima organiziranima za istaknutu obranu; u suvremenome geostrateškom nazivlju antemurale je zapravo krajina, neprestano ratno poprište koje brani zaštićeno zaleđe (...). Od XV. st. javlja se kao jedna od metafora obrambenoga pojasa koji štiti zapadno kršćanstvo od osmanskih osvajanja” (URL 4).

Prva se uporaba pojma pripisuje Bernardu iz Clairvauxa za križarske branitelje Ede-se u obrani grada od Seldžuka, u XVI. stoljeću tim se nazivom počinje koristiti u opisima Hrvatske. Kao dio obrambenoga pojasa, Hrvatska se doživljava kao obrambeni teritorij u čijem je zaleđu kršćanski prostor konkretiziran pojmovima vrata, obrambenog pojasa, utvrde kao srednjovjekovni grad. Time je kršćanstvo određeno kao teritorij koji se brani. U tumačenju pojma kršćanstva P. W. Knoll u metafori predziđa kršćanstva, u kojoj određuje položaj Poljske kao jednoga od predziđa ili dijela predziđa, stoji određenje kršćanstva kao zajednice koja ima svoje jasno određene granice, odnosno svoj teritorij, i čije istočne granice brani predziđe, koju čine zemlje unutar predziđa (Knoll 1974: 381–384) i koje su dijelom teritorija koji brane. Tako

se taj cijeli teritorij predziđa razumije kao granica, a granica se doživljava kao bedem koji okružuje teritorij koji se brani, pa se nacije na granici nazivaju bedem nacijama (vidjeti u: Berezhnaya i Hein-Kircher 2019), odnosno one su bedem tako određena prostora kršćanstva.

4.1. CROATIA PLORANS (UPLAKANA HRVATSKA, UCVILJENA MAJKA HRVATSKA)

Rapacka sintagmu *Croatia plorans* (uplakana Hrvatska, uciviljena majka Hrvatska) smatra središnjim toposom hrvatske domoljubne književnosti (Rapacka 2002: 32; Coha 2012b: 32). “Služio je ne samo za izražavanje političkog položaja Hrvatske, već i hrvatske kulturne situacije. U drugom značenju kao njegovu najavu valja prihvatiti renesansni motiv uplakane nimfe Hrvatice, ili nimfe Slavenke, koja se pojavljivala u staroj dalmatinskoj književnosti” (Rapacka 2002: 32). Taj topos, prema Rapackoj (2002: 32), na sjevernome hrvatskom području primjenjivao se u političkome kontekstu. Spjev Pavla Rittera Vitezovića *Plorantis Croatiae saecula duo* (1730) najviše je pridonio popularizaciji toga toposa, kako navodi Rapacka (2002: 32). Uz pitanje jezika taj se topos javlja u pjesmi Pavla Štoosa *Kip domovine vu početku leta 1831*. “Majka Hrvatska u njemu se žali da *vre i svoj jezik zabit Horvati // hote ter drugi narod postati*. Ucviljena majka Hrvatska, povezana s motivom izgubljena sina, jedna je od glavnih slika-simbola preporodne lirike” (Rapacka 2002: 32). Referirajući se na Rapacku, S. Coha ističe tu metaforu u književnome djelu Pavla Štoosa i Petra Preradovića:

I pjesma “Putnik domovini” – kojom je Štoos, motivom izgubljenoga sina, anticipirao puno popularnijega “Putnika” Petra Preradovića, (...) – tematizira nesretno stanje domovine, utjelovljene u liku uplakane majke. Time je “Putnik domovini” usporediv s “Kipom domovine”, u kojemu glavnu ulogu igra “uplakana Hrvatska” ili “uciviljena majka Hrvatska” (Coha 2012b: 33–34).

Rapacka navodi i promjenu značenja i konteksta toga toposa u drugoj polovici 19. stoljeća.

U drugoj polovici 19. stoljeća počela su prevladavati političko-ideološka značenja, nerijetko obojena mesijanizmom. Bol zanemarene majke smjenjuju patnje mučenice s Kristovim crtama. Njezina sudbina više ne proizlazi iz kulturnih uzoraka – briga za jezik pripada prošlosti – već iz političke situacije. Nada u uskrснуće, nada je u političku neovisnost (Rapacka 2002: 33).

S. Coha taj topos pronalazi i u antologijskim Matoševim tekstovima opet referirajući se na Rapacku:

Možda najpoznatija, a, riječima J. Rapacke, i jedna od *najradikalnijih inačica* toga toposa otjelovljena je likom obješene Hrvatske, *suhe kao prut, majčinsko-ga lica i očiju kakve krasne dame*, prepuštene na milost i nemilost *žbiru u uzama* u poznatome Matoševu sonetu “1909.” (...) Matoš je u svojim pjesmama često znao u posrednije ili neposrednije, konkretne ili metaforičke veze dovoditi lik žene i fenomen ili pojam domovine ili nacije (Coha 2012b: 41).

S. Coha zaključuje:

Jedna od najčuvanijih Matoševih sinteza žene, majke, nacije i domovine svakako je “gospa Marija” iz istoimene pjesme (objavljene posthumno u *Savremeniku* 1923) (str. 116), čije svetačko ime referira istovremeno na roditeljicu lirskoga subjekta i *Kroaciju*, predstavljajući, zapravo, za Matoševu stvaralaštvo karakteristično neoromantičarsko poimanje nacionalnoga identiteta kao etičke, kulturne i prirodne zadanosti (‘duša, jezik, majka’), a ne društvene, artificijelne pridanosti (‘znamen’) (Coha 2012b: 41–42).

A. D. Smith ističe da je u etnosimboličkim, etnogenealoškim nacijama, kakvom se određuje i hrvatska, važno razumijevanje nacije kao obitelji. Posebice u Istočnoj Europi i srednjoistočnim zemljama nacija se smatra “fiktivnom nadobitelji”, ima jasnu genealogiju i zajedničko podrijetlo, njezini su članovi braća i sestre ili barem daleki rođaci, na čemu se i temelji jak osjećaj pripadnosti (usp. Smith 1991: 12)

Takav je pristup prepoznat i u konstruiranju i *zamišljanju* nacije u hrvatskome narodnom preporodu. Prema riječima Ivane Žužul:

Tekstovi Hrvatskoga narodnog preporoda (...) oblikovali su svojevrsno simboličko zajedništvo i proizveli *nacionalni imaginarij* nužan za prepoznavanje pripadnosti zajednici i lojalnosti kulturi. Otvorili su put emocionalnom ukorjenjivanju, oslanjajući se na tradicijske obrasce (...) (Žužul 2015: 27). Preporoditelji naciju prikazuju kao neku vrstu proširene obitelji i zato je baš majka u nizu tekstova hrvatskih preporoditelja utjelovljenje domovine. Na temelju tih prikazivačkih strategija članovi zajednice mogu vrlo živopisno imaginirati pripadanje kolektivnom identitetu. Iako je on zapravo nadobiteljska kategorija, srodstvo sugerira iznimno snažnu privrženost i lojalnost tom organizmu (Žužul 2015: 42).

Metafora NACIJA JE MAJKA specifična je varijanta konceptualne metafore NACIJA JE OSOBA (Šarić 2015: 55). Tako se metaforom NACIJA JE MAJKA utvrđuje postojanje djece – kćeri i sinova, te povezuje nacija sa snažnim emocijama, osjećajem pripadnosti, bezuvjetnom ljubavi (Šarić 2015: 55). Također se povezuje s određenim karakteristikama koje definiraju karakter/položaj nacije u određenoj situaciji (Šarić 2015: 51–52). Ljudi razvijaju snažnije osjećaje prema ljudima nego prema stvarima (Šarić 2015: 53).

Metafore su ključne u ostvarivanju emocionalnoga odnosa prema naciji, pripadanja naciji i ideje o kontinuitetu nacije (Šarić 2015: 48). Tako je metafora majke povezana s osjećajima snažne pripadnosti i bezuvjetne ljubavi (Šarić 2015: 54). U takvu scenariju s djecom bilježe se kao izvorne domene i maćeha i otac (Šarić 2015: 55). Temeljeći svoja promišljanja na idejama A. D. Smitha, Lj. Šarić navodi važnost metafore u buđenju nacionalne svijesti gdje je ključnom metaforom “ponovnoga buđenja” (BUDUĆA/POTENCIJALNA) NACIJA JE OSOBA KOJA SPAVA (engl. A FUTURE/POTENTIAL NATION IS A SLEEPING INDIVIDUAL) (Šarić 2015: 57–58).

OTAC kao izvorna domena javlja se u sintagmi *otac nacije / otac domovine* i odnosi se na osobe koje su imale važnu ulogu u osnivanju nacionalne države (Šarić 2015: 56; Stanojević 2020: 162–165) te se vezuje uz Antu Starčevića,¹⁰ koji je “u jeziku domoljubnoga patosa nazvan Ocem Domovine” (Rapacka 2002: 163), i prvoga predsjednika samostalne Republike Hrvatske Franju Tuđmana. Osim uz Antu Starčevića,¹¹ oca domovine, muške osobe koje se izdvajaju u *Leksikonu hrvatskih tradicija* i vezuju uz postojanje nacije jesu vladari čijom je smrću Hrvatska izgubila samostalnost – kralj Zvonimir i Petar Svačić – simboli propasti države (Rapacka 2002: 207). Rapacka povezuje smrt dvaju kraljeva: “Priča o Zvonimirovoj smrti nastala je vjerojatno povezivanjem motiva koji se odnose na Zvonimira i predaje o smrti stvarnoga posljednjega hrvatskoga kralja Petra, koji je poginuo u borbi s kraljem Kolomanom” (Rapacka 2002: 207). Pod natuknicom *Finis Croatiae* Rapacka navodi:

Riječi koje se u hrvatskoj tradiciji vežu uz smrt Petra, posljednjega kralja Hrvata. (...) U širokoj povijesnoj svijesti našao se zahvaljujući devetnaestostoljetnim autorima. Smrt kralja Petra postala je, u odnosu na smrt kralja Zvonimira, drugom, donekle konkurentnom inačicom legende o propasti države. Riječi *Finis Croatiae*, kao svojevrsan autorski komentar Petrove smrti, upotrijebio je

¹⁰ “Men referred to by these expressions are those assumed to play an important role in establishing an independent country, setting up the political system, or writing a constitution” (Šarić 2015: 56).

¹¹ “Ideolozi Stranke prava narod su shvaćali u duhu Francuske revolucije kao narod-osobu koja je nositelj suverenosti i smatrali su da vlast može potjecati jedino od njega samoga” (Rapacka 2002: 165).

povjesničar Franjo Rački (1828-1894). One su izražavale za romantizam karakteristično viđenje preuzimanja hrvatskog trona od strane dinastije Arpadovića kao gubitak neovisnosti i narodnu katastrofu (Rapacka 2002: 52–53).

Poistovjećivanje se kraljevstva i osobe u Hrvatskoj tako dovodi u vezu s dvama kraljevima čijom je smrću hrvatsko kraljevstvo izgubilo samostalnost. Povijesna trilogija Frana Galovića *Mors regni* (*Hrvatska smotra*, 1908) uključuje i tragičnu sudbinu Stjepana II.: “Tematski je trilogija *Mors regni* vezana uz tragične sudbine trojice hrvatskih kraljeva narodne dinastije: Zvonimira, Stjepana II. i Petra (Svačića) koji su vladali u posljednjih dvadesetak godina 11. stoljeća kada je 1097. bitkom i porazom protiv Mađžara na Gvozdu, okončana samostalnost hrvatskoga kraljevstva” (Batušić 2002: 124). N. Batušić taj odnos tumači: “Ne umire, naime, u drami samo hrvatsko kraljevstvo. (...) Umiru u ovoj drami najprvo hrvatski kraljevi kao ljudi, a tek potom nestaju državopravne, nacionalne insignije kojih su oni legitimni i vrhovni predstavnici” (Batušić 2002: 125).

Dok je u 19. stoljeću kralj Zvonimir “postao jednim od središnjih likova nacionalnog mita, i to u dvostrukoj ulozi: junaka i antijunaka” (Rapacka 2002: 207–208), novi pogled na Zvonimirovu ulogu donosi 20. stoljeće:

U 20. stoljeće Zvonimirova je legenda ušla ponajprije u obliku koji joj je dao pjesnik hrvatske moderne Vladimir Nazor. U njegovoj viziji Hrvatska je Zvonimirov brod, izbačen na obalu, brod koji stalno uništavaju vihuri, ali uporno traje stoljećima (*Hrvatski kraljevi*, 1904) (Rapacka 2002: 210).

Razumijevanje nacije kao broda pripada poput metafore NACIJA JE TIJELO tradicijskim metaforama solidarnosti (Honohan 2008: 70–71). Honohan tumači metaforu NACIJA JE TIJELO koja se odnosi na društvo koje je strukturirano hijerarhijski i u čijem je temelju solidarnost (Honohan 2008: 71). Navodi Kukathasovo tumačenje metafore DRŽAVA JE BROD (engl. *ship of state*) također temeljeno na hijerarhiji i zajedništvu (Kukathas 2003: 8 prema Honohan 2008: 71) i važno u razumijevanju društva. Ta metafora ima različite interpretacije. U primjeru Zvonimirove lađe, lađe bez kormilara, odnosno Hrvatske bez kralja, važno je postojanje lađe, prostora, države koja opstaje i u najtežim vremenima.

Kada je riječ o metafori NACIJA JE TIJELO/OSOBA, treba uzeti u obzir da se kraljevi, diktatori, vođe naroda ne vide samo kao glave države, već često promatraju kao živi simboli cijele nacije (O’Brien 2018: 20). O’Brien navodi primjer prema Costiglioli (2014) da je u Sjedinjenim Američkim Državama tijelo predsjednika kao metafora

za naciju bilo istaknuto za vrijeme Velike depresije i Drugoga svjetskog rata. Prema njegovoj interpretaciji, Franklin Roosevelt smatrao je važnim prikazati svoje tijelo snažnim i prihvatljivim simbolom koje će donijeti nacionalni oporavak. Održavanje iluzije o pobjedi nad bolešću održavalo ga je ravnopravnim Hitleru, Staljinu, Churchillu i ostalim predsjednicima/vođama (O'Brien 2018: 20).

4.2. MEMBRA DISIECTA (RAZBACANI UDОВI)

Kao natuknicu Rapacka izdvaja ideologem *membra disiecta* (razbacani udovi):

Popularna odrednica situacije podijeljenih hrvatskih zemalja. Kao njezin hrvatski, dalmatinski ekvivalent može se uzeti odrednica zadarskog renesansnog pjesnika Petra Zoranića (1508-prije 1569) – *rasuta baščina*. Sjedinjenje, *unio*, bilo je bit hrvatskih političkih težnji od 16. stoljeća do Prvoga svjetskog rata. U početku je bila riječ o povezivanju Hrvatske s hrvatskim zemljama koje su se našle pod turskom okupacijom i pod mletačkom upravom, a u 18-19. stoljeću prije svega o povezivanju hrvatskih zemalja što su ušle u sastav Habsburške Monarhije (Hrvatske, Slavonije, Dalmacije, Vojne krajine) i Bosne nakon njezina očekivana oslobođenja od Turaka u jednu administrativno-političku jedinicu (Rapacka 2002: 127).

A. Musolff tumači da ljudsko tijelo (dijelovi tijela) kao izvorna domena u metaforama te ciljna domena društvenopolitičkih institucija ima dugu tradiciju u političkome diskursu i političkoj misli još od antičkih vremena. Metafora CIJELA DRŽAVA JE TIJELO (engl. THE WHOLE OF STATE IS A BODY) temelji se na razumijevanju hijerarhijske funkcije dijelova političkoga entiteta i dijelova tijela i njihova zdravlja (Musolff 2004: 83). TIJELO, ŽIVOT I ZDRAVLJE kao izvorne domene u konceptualizaciji društva i političkome diskursu prisutne su do danas. U totalitarnim ideologijama i diskursima, kao što je ideologija nacizma, konceptualizacija nacije kao TIJELA koje mora biti zaštićeno od bolesti i parazita pod svaku cijenu (engl. A BODY THAT MUST BE SHIELDED FROM DISEASE AND PARASITES AT ANY COST) dobilo je novi potencijal i imalo strašne posljedice (Musolff 2004: 84).

Musolff izdvaja razumijevanje SRCA kao središnjega dijela tijela i SRCA kao organa koji se može ozlijediti ili razboljeti, a time je cijeli organizam životno ugrožen (Musolff 2004: 102). Određujući srce kao središnji organ, države ili gradovi za koje se određuje da su u srcu Europe nisu oni čiji je samo položaj u središnjoj Europi, već oni u kojima se odvijaju događaji važni za cijelu Europu (Musolff 2004: 103). Rat u Hrvatskoj bio je rat u srcu Europe, što zapravo pokazuje da je ono što se događa u

srcu Europe od velike važnosti te dovodi u suodnos koncept srca kao teritorijalnoga središta i srca kao središta emocija (Musolff 2004: 103–104). Takav scenarij vezuje se uz metaforu VAŽNO JE U SREDIŠTU / SREDIŠNJE.

Metafora NACIJA JE TIJELO¹² postoji u svim europskim jezicima. Promatrajući poviješni razvoj metafore NACIJA (DRŽAVA) JE TIJELO, Musolff navodi da je ona posuđena ili prevedena iz srednjovjekovnoga latinskog u europske vernakulare tijekom renesanse i taj se koncept otada razvijao u različitim, ali povezanim, diskursnim tradicijama. Te su tradicije usidrene/ utemeljene u nacionalnim političkim kulturama i uključuju iskustva, mitove koji su poznati i čije značenje razumiju svi pripadnici te kulture, a koja pri prevođenju traže dodatna tumačenja (Musolff 2016: 67). Također, izvorne domene u različitim kulturama i njihova interpretacija mijenjali su se tijekom vremena. Iako su tijelo i tjelesno iskustvo univerzalne, česte izvorne domene u konceptualnim metaforama, u različitim kulturama i jezicima različiti dijelovi tijela ili tjelesnoga iskustva odabirani su u konceptualizaciji istih apstraktnih koncepata (Yu 2008b: 393). U etnosimboličkim nacijama, kao što je Hrvatska, ta je metafora imala inačicu. Teritorij i njegova važnost jasni su u metafori NACIJA JE TERITORIJA, TERITORIJA JE TIJELO (usp. Smith 2009: 49–50).

U vrijeme teritorijalne podijeljenosti i straha od vanjskih neprijatelja necjelovitost teritorija povezivala se s necjelovitošću tijela, a time i poimanjem tijela bez udova. Ideologem *membra disiecta* upućuje na važnost svakoga pojedinog dijela teritorija, ali ostavlja po strani srce i um pokazujući tako da i u takvim prilikama država i nacija postoje i opstaju. Tako se vezuje uz metaforu – GUBITAK TERITORIJA GUBITAK JE UDA (engl. LOSS OF TERRITORY AS LOSS OF A LIMB) (Musolff 2021: 52). Prema Musolffu može se smatrati dijelom scenarija (LJEČENJA BOLESTI) ili se može vidjeti kao neprihvatljiv gubitak u GEOTIJELO scenariju, odnosno scenariju TERITORIJA kao što je slučaj s hrvatskim ideologemom. Rezultati istraživanja koje provodi Musolff (2021) potvrđuju da je gubitak teritorija kao amputiran/odsječen/izgubljen ud konceptualizacija koja se vezuje uz mađarske studente, studente iz Srbije (u odnosu na Kosovo) ili kineske studente kada je riječ o Tibetu i Tajvanu (2021: 51–52, 125–126).

A. Musolff u svojoj knjizi *National Conceptualisations of the Body Politic. Cultural Experience and Political Imagination* (2021) predstavlja rezultate osmogodišnjega istraživanja kojemu je cilj bio istražiti razlike u konstrukciji metafora o naciji čije su izvorne domene TIJELO i OSOBA (Musolff 2021: 2). Istraživanje je provedeno na 50

¹² Pregled razvoja konceptualne metafore NACIJA (DRŽAVA) JE TIJELO, koja svoje polazište nalazi u Platonovim djelima *Država* i *Timej* te Aristotelovim djelima *Politika* i *O kretanju životinja*, s dvama scenarijima: 1. hijerarhija političkoga tijela od vrha, glave do dna, stopala u kojoj određeni dijelovi tijela imaju važniju ulogu od drugih i 2. zdravlje tijela, te njezin razvoj u europskoj misli vidjeti u: Musolff (2021: 15–33).

sveučilišta u 30 država i među više od 2000 studenata, koji govore ukupno 24 različita materinska jezika (Musolff 2021: 2, 54). U istraživanju je sudjelovalo i 20 hrvatskih studenata Sveučilišta u Rijeci. Raščlambom svih rezultata utvrđeno je da su scenariji koji su se vezivali uz ciljnu domenu nacije uključivali sljedeće izvorne domene: TIJELO, GEOTIJELO, DIO TIJELA, DIO VLASTITE OSOBE (engl. PART OF EGO), OSOBA; supkoncepte – dijelovi tijela: GLAVA, RUKE, SRCE; zdravlje/bolest koncept: ZDRAV, BOLESTAN, RAK; medicinski koncept: LIJEČNIK, OPERATIVNI ZAHVAT; koncept osobe: OTAC, MAJKA, DAREŽLJIV/VELIKODUŠAN (Musolff 2021: 189–190, 193–194). U odgovorima hrvatskih studenata najviše je bilo metafora s izvornom domenom OSOBA i GEOTIJELO. SRCE je bilo najzastupljenija izvorna domena – u scenariju najvažnije mjesto / glavni grad srce je nacije ili emocionalno središte nacije te u scenariju u kojem je SRCE narod, a GLAVA je predsjednik. Ostale dijelove tijela studenti nisu navodili. Kada je riječ o konceptualnoj metafori NACIJA JE OSOBA, bila su dva scenarija – JUNAČKA/ČVRSTA/HRABRA i DAREŽLJIVA/VELIKOGA SRCA. Personifikacije su uključivale domenu OCA i MLADE ŽENE/DJEVOJKE, ali metafora NACIJA JE MAJKA nije zabilježena. OTAC je vezan uz ime Ante Starčevića (1823. – 1896.), oca hrvatske domovine, i dr. Franju Tuđmana, utemeljitelja i prvoga predsjednika samostalne Republike Hrvatske. U odgovorima se navodi “founding fathers’ who ‘fought with all bravery and marked [sic] with their legs¹³ to free our country” (Musolff 2021: 128). Rezultati istraživanja koje provodi Šarić (2015) također donose poveznicu izvorne domene OTAC samo s dvjema osobama – Antom Starčevićem i dr. Franjom Tuđmanom potvrđujući isti scenarij.

Posebno je važno istaknuti da je u interpretaciju uveden pejzaž temeljen na metafori GEOGRAFSKI/ZEMLJOPISNI OBLIK NACIJE/DRŽAVE/TERITORIJA JE ANATOMIJA LJUDSKOGA TIJELA (engl. GEOGRAPHICAL SHAPE OF A NATION AS ANATOMY OF A HUMAN BODY) (Musolff 2021: 6). Budući da se Hrvatska geografski obično dijeli na tri regije, svaka regija, odnosno njezina specifičnost, predstavljala je jedan dio tijela – oči su joj boje Jadranskoga mora, kosa zlatna kao pšenica (istočni agrikulturalni dio), a njezina snaga je snaga planina¹⁴ (Musolff 2021: 128).

¹³ Ovo se može povezati s frazomom *rukama i nogama* u značenju: “svim snagama (raditi na čemu, boriti se i sl.)” (URL 5).

¹⁴ “The feminine-gendered personalisations include stereotyping clichés (*beautiful, blue eyes, pure heart*), except for one extended interpretation that combines a linguistic explanation with a folkloristic praise of landscape: Croatia is usually perceived as a *woman, which might have to do with the grammatical category of gender (Hrvatska (Croatian name for Croatia) - > is feminine)*. Since Croatia is usually geographically divided into three regions, each *region represents a different part of the body: her eyes are the color of the sea (Adraitic sea), her hair is the gold color of the wheat (Eastern part which is agricultural); her strenght is the strenght of the mountains (hilly middle part)*” (Musolff 2021: 128).

Pišući o etnosimboličkim nacijama, u čiji se okvir ubraja i hrvatska nacija, A. D. Smith navodi da njezini pripadnici dijele simbole, mitove, sjećanja, vrijednosti i tradiciju povezanu s povijesnim teritorijem ili domovinom, zapravo konstruiraju i rekonstruiraju naciju dijelom na osnovi simboličkih procesa etnogeneze kao što su ime, određenje granica, mitovi o podrijetlu i simbolička kultivacija. Međutim, prema Smithu, to još uvijek ne određuje naciju. Određuju je drugi društveni i politički procesi. Kao jedno od njih Smith navodi teritorijalizaciju (engl. *territorialisation*). Prema definiciji, nacije su teritorijalne zajednice. S tim povijesnim teritorijem ili domovinom njezini su članovi jako povezani, odnosno jako su joj privrženi, što se povezuje s tim da su na tom prostoru rođeni ili da se uz taj prostor vezuje njihovo podrijetlo. Također vezuje se uz samoidentifikaciju stvaranjem simboličkih granica, granica teritorija. Ideja o domovini prenosi se naraštajima predodžbom etnokrajolika (engl. *ethno-scape*) u kojemu su ljudi i njihova domovina izuzetno povezani, odnosno u određenoj simbiozi. Povijesna sjećanja povezuju se s krajolikom, odnosno domovinom. Taj krajolik postaje bitnom odrednicom identiteta. Teritorij je bitno obilježje nacije i tako “geografija nacionalnoga identiteta poprima svoj oblik”, što se očituje i u metaforama nacije kao geotijela odnosno geografskoga tijela (Smith 2009: 49–50).

Pejzaž i ljepota domovine te takvo poistovjećivanje, koje se navodi u istraživanju kao odgovor jednoga od ispitanika, česti su motivi u hrvatskoj domoljubnoj lirici i popularnoj glazbi. Rapackino tumačenje simbolike hrvatske himne pod natuknicom “Lijepa naša domovino...” (Rapacka 2002: 123–126) može se dovesti u vezu s takvom interpretacijom. Rapacka izdvaja i metaforički izraz *Croatia felix* koja se također temelji na metafori NACIJA/DRŽAVA JE OSOBA. “Mihanovićevom pjesmom dominira idilična slika lijepe domovine” (Rapacka 2002: 125). Takvo čitanje Rapacka izdvaja i “u osnovi pjesme *Na grobu Antuna Mihanovića* Augusta Šenoe, u kojoj je idila krajolika najpotpuniji simbol domovine” (Rapacka 2002: 125).

Na karakter pjesme (...) utjecala je i popularnost arkadijsko-idiličnog kompleksa u narodnoprerednoj književnosti, koja potječe iz njezinih sentimentalno-klasicističkih veza, kao i baština hrvatske renesansno-barokne književnosti. Izgrađena s pomoću arkadijske topike, Mihanovićeva *Croatia felix*, gdje u idiličnom pejzažu sretni žeteoci raspoređuju svoje vrijeme između rada na polju, pjesme i plesa, izrasta iz Gundulićevih baroknih krajolika sreće: sretne dubrave – Dubrovnika i sretne Poljske (*Osman*). (...) Za Matoša simbol kao što je *Lijepa naša...* postaje snom porobljena naroda, kojemu duh domovine progovara još jedino kroz pejzaž... program domoljubne pjesničke struje, još uvijek žive početkom 20. stoljeća, za koju je središnji tematski krug bila idila krajolika (Rapacka 2002: 125–126).

Prema D. Oraić Tolić:

Glavni konstrukt kroatocentrične imagologije bila je, kao i u svim modernim nacijama, nacionalna himna. (...) U tradiciji renesansne utopije ljupkoga mjesta (*locus amoenus*) pjesnik zamišlja prekrasan lokalitet između rijeka Save, Drave, Dunava i Une, gdje živi snažan, zdrav i ponosan narod koji marljivo radi i ljubi svoju zemlju. (...) Oslanjajući se na teorije pejzaža Henrija Amiela i Mauricea Barrèsa, Matoš gradi teoriju i praksu krajolika kao simbola nacionalne povijesti i identiteta... Razlike između hrvatskih i drugih nacionalnih himna Matoš vidi u tome što su druge himne uglavnom ideološke (slave boga ili čovjeka, dok je hrvatska himna ekološka (slavi prirodu i krajolik) (Oraić Tolić 2006: 37–38).

Oraić Tolić povlači zanimljivu analogiju s takvom slikom danas navodeći:

Tako je na dugoj tradiciji od renesansnoga toposa ljupkog mjesta, od Gundulićeve *Ode slobodi* i Zoranićevih *Planina* do himne i Matoševih imaginarnih krajolika nastao konsenzualni hrvatski autostereotip: “Lijepa naša” – identifikacija s prostorom i ljepotom prostora. Sintagma iz naslova himne “Lijepa naša” danas vrijedi kao metonimija za Hrvatsku kao domovinu i državu (Oraić Tolić 2006: 38–39).

U okviru različitih pristupa identitetu B. Skoko tumači: „Nacionalni i državni identitet u biti je sklop – onoga što pojedina država ili narod uistinu jesu (ili misle da jesu) i načina na koji se predstavljaju svijetu” (Skoko 2004: 39). U predavljanju (*prema van*) i brendiranju Hrvatske (Skoko 2004), Oraić Tolić izdvaja zanimljiv primjer s kraja prošloga stoljeća “malenost i ljepota simboliziraju Hrvatsku u turističkom sloganu ‘Mala zemlja za veliki odmor’, slogan se reklamira na telefonskoj kartici u prijevodu na nekoliko jezika zajedno s reljefnom simulacijom stvarnoga zemljopisnog tijela ‘Lijepa naše’” (Oraić Tolić 2003: 39). Hrvatska je prema prvome stihu nacionalne himne određena pridjevom *naša* (izrazita odijeljenost od Drugoga) te epitetom *lijepa*, ne više uplakana i ne više majka.

U 19. stoljeću koje se smatra stoljećem buđenja nacionalne svijesti krilatica “Narod bez narodnosti jest tijelo bez kosti” potvrđuje izvornu domenu TIJELO. Ta je krilatica u naslovu knjige Ivane Žužul (2015) *Tijelo bez kosti* u kojoj se analizira pojam nacije zastupljen u književnoj produkciji i programatskim tekstovima u Gajevoj *Danici*.

4.3. ANTEMURALE CHRISTIANITATIS (PREDZIĐE KRŠĆANSTVA)

Rapacka određuje predziđe kršćanstva (*Antemurale Christianitatis*)¹⁵ ključnim pojmom “hrvatske vizije nacionalne sudbine, uvjetovane smještajem hrvatskih zemalja na civilizacijskoj granici. Bit pojma u hrvatskoj tradiciji samotna je obrana vrijednosti i poretka Zapada od Istoka” (Rapacka 2002: 143). Navodi srodne metafore “od vrata i štita Europe pa sve do obale o koju se razbija osmanlijsko more, kao u djelu *Trublja slovinska* (1665) dubrovačkog pjesnika Vladislava Menčetića” (Rapacka 2002: 143–144) te upozorava na promjenu važnosti i značenja toga mitologema tijekom različitih povijesnih razdoblja. Tijekom druge polovice 19. stoljeća “vizija hrvatskog predziđa postala je mnogo složenijom” te preoblikovana “u širu ideju: u ideju hrvatskog pograničja – mosta između Rima i Bizanta, između ostalog u ideologiji jugoslavenstva (...) ili pak u ideju hrvatskog predziđa koje dijeli Europu od balkanskog kaosa, u nekim ideologijama hrvatskog ekskluzivizma” (Rapacka 2002: 145). Kako zaključuje I. Žanić: “Motiv *predziđa*, u međuigri s motivima *mosta* i *raskrižja*, uključen je u petstoljetnom kontinuitetu u sve aspekte i struje hrvatske nacionalne ideologije i političkoga diskursa, te interpretiran u nizu sadržajnih i formalnih varijacija” (Žanić 2003: 196).

Kolstø razlikuje tri tipa povijesnih mitova koji su “razgraničavajući mehanizmi” u društvima nazivajući ih – “mitovima o samosvojnosti (*sui generis*), o predziđu (*ante murale*), i starini (*antiquitas*)” (Kolstø 2003: 13). Mit o predziđu skupinu određuje kao “dio jednog većeg, navodno superiornog kulturnog entiteta što ojačava njen status *vis-à-vis* ostalih grupa koje tome ne pripadaju” (Kolstø 2003: 28). Tako “stvaranje mita *ante murale* funkcionira kao mehanizam razgraničavanja” (Kolstø 2003: 28). Mitovi o predziđu česti su u Istočnoj Europi (Berezhnaya i Hein-Kircher 2019: 3), posebice u katoličkim zemljama Istočne Europe (Kolstø 2003: 29 bilj. 41). Geopolitički položaj i povijesne okolnosti pridonijele su tomu da se, uz Hrvatsku, predziđem kršćanstva nazivaju i Poljska, Litva i Mađarska, države *na europskoj periferiji* (Žanić 2003: 166; Blažević 2021: 165). Ti mitovi sadrže sljedeća obilježja: konstantnu prijetnju Drugih, teritorijalnih neprijatelja ili idejnih, kulturološki različitih Drugih, poziv na obranu od Drugoga, tvrdnju da je narod na granici izabran braniti od neprijatelja drugi viši ili dominantniji entitet kojega je dio¹⁶ (Lawaty 2015: 363 prema Berezhnaya i Hein-Kircher 2019: 3). Te su sastavnice ključne za razumijevanje metafore predziđa.

¹⁵ O postanku metafore Hrvatska je predziđe kršćanstva vidjeti u: Žanić (2003: 163–167).

¹⁶ “The claim of a perennial menace caused by an ‘Other’ as enemy on a territorial or cultural basis...; the call to defend not only oneself, but also one’s own people against the threat of the ‘Other’...; the claim of being chosen to defend a higher or greater entity, of which one is part” (Lawaty 2015: 363 prema Berezhnaya i Hein-Kircher 2019: 3).

Kako navodi Žanić, “među sklopom povijesne predaje koju je mlada inteligencija na čelu preporoda dobila u nasljeđe od hrvatskog plemstva bilo je i opće uvjerenje o povijesnom poslanju hrvatskog naroda, uključivši koncept predziđa kršćanstva” (Žanić 2003: 171). Takvo je uvjerenje poticalo osjećaj solidarnosti važan u razumijevanju pojma nacije. Europa se doživljavala kao tvrđava¹⁷ čije je granice branilo predziđe, a s obzirom na to da je predziđe bio prostor granice, te su države, nacije ujedno i pripadale Europi (Berezhnaya i Hein-Kircher 2019: 3). HRVATSKA kao predziđe kršćanstva ima položaj koji je izložen te brani ulazak u prostor. EUROPA I KRŠĆANSTVO su omeđeni prostori/POSUDE/SPREMNICI. GRANICE PROSTORA/TERRITORIJA/DRŽAVE/GRADA, TVRĐAVE RUBOVI SU POSUDE/SPREMNIKA. U slučaju predziđa, koje ima funkciju obrane i razgraničenja, fokus je na onima koji stoje u obrani predziđa te se tako izdvaja Nikola Šubić Zrinski koji predstavlja ideal kršćanskoga ratnika (usp. Blažević i Coha 2008). “Na konceptu predziđa utemeljile su se moderna patriotska ideologija i vizija nacionalnog prostora, te razvio ideal kršćanskoga ratnika” (Žanić 2003: 166). Žanić ističe da se samo u trokutu predziđe – most – raskrižje može razumjeti povijesni hrvatski prostor čije se granice “mijenjaju ovisno o tome određuje li se on u kategorijama institucionalnih struktura, povijesne geografije ili relativno postojanih obrazaca društvenih, ekonomskih i političkih interakcija; u svakome od tih slučajeva na vidjelo izlazi drugo ‘jezgreno’ područje” (Goddard, Llobler i Shore 1996: 27 prema Žanić 2003: 163). U određenim turbulentnim razdobljima i opasnostima motiv predziđa postaje dio različitih diskursa. “Motiv *predziđa* oživio je u Hrvatskoj novom snagom za velikosrpske agresije 1990–1991. Kao dio opreke *kulturni Zapad (Hrvatska) – nekulturni Bizant (Srbija)*, ali i *demokracija – komunizam*” (Žanić 2003: 190). Granica / predziđe tako ostaje bitnim hrvatskim prostornim obilježjem.

5. ZAKLJUČAK

Leksikon hrvatskih tradicija Joanne Rapacke diskurs je koji pruža uvid u mijene razumijevanja i značenja ključnih elemenata hrvatske povijesti, književnosti, kulture. Izdvajanjem književnoga toposa *Croatia plorans*, ideologema *membra disiecta* i mitologema *Antemurale Christianitatis* te mijenama njihove važnosti i značenja tijekom povijesti, Rapacka daje uvid u razumijevanje hrvatske nacije koju bitno određuje ge-

¹⁷ Izvorna domena GRAĐEVINA jedna je od najzastupljenijih domena. Danas je KUĆA kao izvorna domena najčešća građevina kada se opisuje Europa ili Europska unija (Musolff 2004). Prema Musolffu, ona nastaje na metonimijskome preslikavanju između političkoga entiteta i dinastijskih/plemičkih kuća (2004: 122).

ografski položaj i povijesni okvir. U ovome smo radu izdvojili metafore HRVATSKA JE MAJKA (NACIJA JE MAJKA) koja se vezuje uz književni t opos *Croatia plorans*, te HRVATSKA JE TERITORIJ, TERITORIJ JE TIJELO, prema kojoj se gubitak teritorija smatra gubitkom uda i koja se povezuje s ideologemom *membra disiecta* / razbacani udovi), te metaforu Hrvatska je predziđe kršćanstva (*Antemurale Christianitatis*) jer je razumijevanje geografskoga položaja, odnosno teritorija na granici, ključno u razumijevanju hrvatskoga nacionalnog identiteta. Metafore NACIJA JE OBITELJ, NACIJA JE OSOBA/MAJKA, NACIJA JE TIJELO temom su istraživanja koja uključuju različite države i kulture. Specifičnosti izvornih domena potvrđuju uvjetovanost metafora kulturnim kontekstom u najširem smislu. Također potvrđuju da su one vezane za određeno vrijeme i za ključne događaje u povijesti određene nacije. Kao zid – most – raskrižje Hrvatska je prostor koji dijeli ili spaja, prostor granice, kako je već više puta potvrđeno, ključan za razumijevanje hrvatske povijesti i kulture. Prostor granice dovodi je u odnos prema višemu entitetu koji brani i onome od kojega taj entitet brani. Tako je unutar razumijevanja kršćanstva kao teritorija s jasno određenim granicama razumljiv nastanak metafora u kojima je hrvatski prostor predziđe.

Leksikon hrvatskih tradicija Joanne Rapacke diskurs je koji pruža uvid u kolektivnu predodžbu nacionalnoga identiteta. Iz *Leksikona hrvatskih tradicija* Joanne Rapacke u ovome radu izdvojeni su određeni koncepti – mitologemi i ideologemi u kojima se te metafore prepoznaju kao dominantne u razumijevanju hrvatskoga nacionalnog identiteta, prisutne u različitim kulturama i nacionalnim ideologijama, te koje daju uvid u predodžbu nacionalnoga identiteta potvrđujući u svojim mijenama nestalnost, promjenjivost predodžbe te kategorije i varijacije koje su u tim konceptima obilježje hrvatskoga nacionalnog identiteta.

LITERATURA I IZVORI

- BATUŠIĆ, Nikola. 2002. "Galovićeva trilogija *Mors regni* kao paradigma modernističke povijesne drame". *Dani Hvarskoga kazališta* 28, 1: 120–129.
- BEREZHNAJA, Liliya i Heidi HEIN-KIRCHER. 2019. "Introduction. Constructing a Rampart Nation: Conceptual Framework." *Rampart Nations: Bulwark Myths of East European Multiconfessional Societies in the Age of Nationalism*. Ur. Liliya Berezhnaya i Heidi Hein-Kircher. New York: Berghahn Books: 3–30.
- BLAŽEVIĆ, Zrinka. 2021. "The Image of the Wall. The *Antemurale Christianitatis* Myth from an Imagological Perspective". *National Stereotyping and Identity Politics in Times of European Crises*. Ur. Jürgen Barkhoff i Joep Leerssen. *Studia Imagologica. Amsterdam Studies on Cultural Identity* 27. Leiden i Boston: Brill: 160–172.
- BLAŽEVIĆ, Zrinka i Suzana COHA. 2008. "Zrinski i Frankopani – strategije i modeli heroizacije u književnom diskursu". *Radovi za hrvatsku povijest* 40: 91–117.
- CASTELLS, Manuel. 2002. *Moć identiteta*. Zagreb: Golden marketing.
- CZERWIŃSKI, Maciej. 2020. *Čvorovi prijepora. Jezici i znakovi tradicije*. Zagreb: Alfa.
- COHA, Suzana. 2012a. "Reprezentacije i funkcije etničkih, kulturnih i političkih granica u procesima hrvatske nacionalne identifikacije u prvoj polovini 19. stoljeća". *Bosanskohercegovački slavistički kongres. Zbornik radova (knjiga 2)*. Ur. Senahid Halilović. Sarajevo: Slavistički komitet – Filozofski fakultet u Sarajevu: 195–203.
- COHA, Suzana. 2012b. "Tko (ni)je 'spoznal' (n)ji 'prepoznao' 'kipa domovine'? Od Štoosa preko Matoša prema Krleži". *Kaj – časopis za književnost, umjetnost, kulturu* 6: 25–52.
- COHA, Suzana. 2012c. "Slavonska književnost i povijest nacionalne književnosti – regionalizam i nacionalni identitet". *Nova Croatica* 6: 207–227.
- COHA, Suzana. 2016. "Svjetska književnost, nacionalna književnost i nacionalni identitet: hrvatski slučaj – od 19. stoljeća do početka postmoderne". *Croatica : časopis za hrvatski jezik, književnost i kulturu* 40, 60: 27–48.
- ČAPO, Jasna. 2016. "Simboli, procesi, prijepori: prilog raspravama o hrvatskom identitetu". *Drugi. Alteritet, identitet, kontakt u hrvatskome jeziku, književnosti i kulturi. Zbornik radova 44. Seminara Zagrebačke slavističke škole*. Ur. Tatjana Pišković i Tvrtko Vuković. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagrebačka slavistička škola – Hrvatski seminar za strane slaviste: 71–86.
- FALIŠEVAC, Dunja. 2002. "Vrijedno djelo Joanne Rapacke: prvi rječnik hrvatske kulturne tradicije". *Leksikon hrvatskih tradicija*. Joanna Rapacka. Zagreb: Matica hrvatska: 247–251.
- GALOVIĆ, Fran. 2006. *Drame I. Sabrana djela*, knjiga 3. Koprivnica: Ogranak Matice hrvatske.

- GALOVIĆ, Fran. 2009. *Drame II. Sabrana djela*, knjiga 4. Koprivnica: Ogranak Matice hrvatske.
- GELLNER, Ernest. 1998. *Nacije i nacionalizam*. Zagreb: Politička kultura.
- HONOHAN, Iseult. 2008. "Metaphors of solidarity". *Political Language and Metaphor. Interpreting and changing the world*. Ur. Terrell Carver i Jernej Pikalo. London i New York: Routledge, Taylor & Francis Group: 69–82.
- IVON, Katarina. 2018. *Od Kačića do Svačića: imagologija i ideologija zadarskih koledara*. Zagreb: Jesenski i Turk.
- JURČIĆ KATUNAR, Cecilija. 2018. "Metafora kao (svjesna) diskursna strategija – pragmatički aspekti konceptualne metafore". *Fluminensia* 30, 2: 229–249.
- KALANJ, Rade. 2010. "Identitet i politika identiteta (Politički identitet)". *Hrvatski nacionalni identitet u globalizirajućem svijetu*. Ur. Neven Budak i Vjeran Katunarić. Zagreb: Centar za demokraciju i pravo "Miko Tripalo" – Pravni fakultet: 117–133.
- KNOLL, Paul W. 1974. "Poland as 'Antemurale Christianitatis' in Late Middle Ages". *The Catholic Historical Review* 60, 3: 381–401.
- KOLSTØ, Pål. 2003. "Procjena uloge historijskih mitova u modernim društvima". *Historijski mitovi na Balkanu. Zbornik radova*. Posebna izdanja. Knjiga 1. Ur. Husnija Kamberović. Sarajevo: Institut za istoriju u Sarajevu: 11–37.
- KÖVECSES, Zoltán. 2005. *Metaphor in Culture. Universality and Variation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- KÖVECSES, Zoltán. 2009. "Metaphor, Culture, and Discourse: The Pressure Of Coherence". *Metaphor and Discourse*. Ur. Andreas Musolff i Jörg Zinken. London: Palgrave Macmillan: 11–24.
- KÖVECSES, Zoltán. 2010. *Metaphor. Practical Introduction*. 2. izdanje. Oxford i New York: Oxford University Press.
- KÖVECSES, Zoltán. 2015. *Where Metaphors Come From: Reconsidering Context in Metaphor*. Oxford i New York: Oxford University Press.
- KÖVECSES, Zoltán. 2020. *Extended Conceptual Metaphor Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- LAKOFF, George i Mark JOHNSON. 1980. *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press.
- LAKOFF, George i Mark JOHNSON. 2015. *Metafore koje život znače*. Prevela Anera Ryznar. Zagreb: Disput.
- LAKOFF George i Mark TURNER. 1989. *More than Cool Reason. A Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago: University of Chicago Press.
- MILANJA, Cvjetko. 2012. *Konstruktivske kulture. Modeli kulturne modernizacije u Hrvatskoj 19. stoljeća*. Zagreb: Institut društvenih znanosti "Ivo Pilar".

- MUSOLFF, Andreas. 2021. *National Conceptualisations of the Body Politic. Cultural Experience and Political Imagination*. Singapur: Springer.
- MUSOLFF, Andreas. 2016. *Political Metaphor Analysis. Discourse and Scenarios*. London, Oxford, New York, New Delhi i Sydney: Bloomsbury.
- MUSOLFF, Andreas, 2004. *Metaphor and Political Discourse. Analogical Reasoning in Debates about Europe*. New York: Palgrave Macmillan.
- O'BRIEN, Gerald V. 2018. *Contagion and the National Body. The Organism Metaphor in American Thought*. London i New York: Routledge, Taylor & Francis Group.
- ORAIĆ TOLIĆ, Dubravka. 2006. "Hrvatski kulturni stereotipi. Diseminacije nacije". *Kulturni stereotipi: koncepti identiteta u srednjoeuropskim književnostima*. Ur. Dubravka Oraić Tolić i Ernő Kulcsár Szabó. Zagreb: FF press: 29–45.
- ORAIĆ TOLIĆ, Dubravka. 2003. "Kulturni stereotipi i moderna nacija". *Forum* 42, 4–6: 453–479.
- PASINI, Dinka. 2019. *Hrvatski jezik od nacionalne retorike do suvremene proze*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- PERAK, Benedikt. 2019. "The role of metonymy and metaphor in the conceptualization of the NATION. An emergent ontological analysis of syntactic-semantic construction". *Metaphor, Nation and Discourse*. Ur. Ljiljana Šarić i Mateusz-Milan Stanojević. Amsterdam i Philadelphia: John Benjamins: 227–258.
- RAPACKA, Joanna. 2002. *Leksikon hrvatskih tradicija*. Preveo Dalibor Blažina. Zagreb: Matica hrvatska.
- SKOKO, Božo. 2004. *Hrvatska – identitet, image, promocija*. Zagreb: Školska knjiga.
- STANOJEVIĆ, Mateusz-Milan. 2020. "Metafora na razmeđu koncepata, jezika i diskursa". *Jezikoslovlje* 21, 2: 149–178.
- STANOJEVIĆ, Mateusz-Milan. 2019. "Metaphorical and non-metaphorical dimensions of the term *nacija* in Croatian online discourse". *Metaphor, nation and Discourse*. Ur. Ljiljana Šarić i Mateusz-Milan Stanojević. Amsterdam i Philadelphia: John Benjamins: 259–286.
- STANOJEVIĆ, Mateusz-Milan i Ljiljana ŠARIĆ. 2019. "Metaphors in the discursive construction of nations". *Metaphor, Nation and Discourse*. Ur. Ljiljana Šarić i Mateusz-Milan Stanojević. Amsterdam i Philadelphia: John Benjamins: 1–32.
- SMITH, Anthony D. 2009. *Ethno-symbolism and nationalism. A cultural approach*. London i New York: Routledge.
- SMITH, Anthony D. 2003. *Nacionalizam i modernizam. Kritički pregled suvremenih teorija nacija i nacionalizma*. Prevela Mirjana Paić Jurinić. Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.
- SMITH, Anthony D. 1991. *National Identity*. Harmondsworth: Penguin.

- STEEN, Gerard. 2008. "The paradox of metaphor: Why we need a three-dimensional model of metaphor". *Metaphor and Symbol* 23, 4: 213–241.
- ŠARIĆ, Ljiljana. 2019. "How to do Things with Metaphors: The *Prison of Nations* Metaphor in South Slavic Online Sources". *Metaphor, Nation and Discourse*. Ur. Ljiljana Šarić i Mateusz-Milan Stanojević: 287–319.
- ŠARIĆ, Ljiljana. 2015. "Metaphors in the discourse of the national". *Družboslovne razprave* 31, 80: 47–65.
- ŠARIĆ, Ljiljana. 2014. "Metafora, diskurs i društvo". *Metafore koje istražujemo: suvremeni uvidi u konceptualnu metaforu*. Ur. Mateusz-Milan Stanojević. Zagreb: Srednja Europa: 171–204.
- ŠARIĆ, Ljiljana i Maja BRALA-VUKANOVIĆ. 2019. *Slike jezika*. Zagreb: Jesenski i Turk.
- ŠARIĆ, Ljiljana i Mateusz-Milan STANOJEVIĆ. (ur.). 2019. *Metaphor, Nation and Discourse*. Amsterdam i Philadelphia: John Benjamins.
- ŠKARA, Danica. 2011. "Jezična/mentalna rekonstrukcija prostora EU-a: nove konceptualne metafore". *Hrvatski jezik na putu u EU: terminološki ogledi*. Ur. Maja Bratanić. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje i Hrvatska sveučilišna naklada: 277–299.
- YU, Ning. 2008a. "Metaphor from Body and Culture". *The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*. Ur. Raymond W. Gibbs, Jr. New York: Cambridge University Press: 247–261.
- YU, Ning. 2008b. "The relationship between metaphor, body and culture". *Body, Language and Mind. Volume 2: Sociocultural Situatedness*. Ur. Roslyn M. Frank, René Dirven, Tom Ziemke i Enrique Bernárdez. Berlin i New York: Mouton de Gruyter: 379–407.
- URL 1. "Kultura". *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. URL: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=34552> (10. svibnja 2022.)
- URL 2. "Tradicija". *Struna. Hrvatsko strukovno nazivlje*. URL: <http://struna.ihjj.hr/naziv/tradicija/24981/> (10. svibnja 2022.)
- URL 3. REPOZITORIJ METAFORA HRVATSKOGA JEZIKA. MetaNet.hr. URL: <http://ihjj.hr/metafore/> (1. ožujka 2021.)
- URL 4. "Antemurale". *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. URL: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=2940> (10. svibnja 2022.)
- URL 5. "Ruka". *Hrvatski jezični portal*. URL: https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=dlhjXBc%3D&keyword=ruka (21. svibnja 2022.)
- VAN DIJK, Teun A. 2006. *Ideologija. Multidisciplarni pristup*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- VRHSJ = *Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika*. 2015. Ur. Ljiljana Jojić. Zagreb: Školska knjiga.

- ZINKEN, Jörg, Lina HELLSTEN i Brigitte NERLICH. 2008. "Discourse metaphors". *Body, Language and Mind. Volume 2: Sociocultural Situatedness*. Ur. Roslyn M. Frank, René Dirven, Tom Ziemke i Enrique Bernárdez. Berlin i New York: Mouton de Gruyter: 363–385.
- ŽANIĆ, Ivo. 2003. "Simbolični identitet Hrvatske u trokutu *raskrižje – predziđe – most*". *Historijski mitovi na Balkanu. Zbornik radova. Posebna izdanja. Knjiga 1*. Ur. Husnija Kamberović. Sarajevo: Institut za istoriju u Sarajevu: 161–202.
- ŽUŽUL, Ivana. 2015. *Tijelo bez kosti. Kako se zamišljao nacionalni identitet u tekstovima hrvatskih preporoditelja*. Zagreb: Meandarmedia – Osijek: Odjel za kulturologiju Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.

*PERCEPTION OF NATIONAL IDENTITY IN LEKSYKON TRADYCJI CHORWACKICH
(LEXICON OF CROATIAN TRADITIONS) BY JOANNA RAPACKA*

MARIJANA BAŠIĆ
SANJA BARIČEVIĆ

ABSTRACT

Identity is imagination and perception of who we are and what we are. The term ‘cultural identity’ describes authenticity and uniqueness of a certain culture, and, on the basis of cultural characteristics and values, a certain social community is defined, i.e. they determine affiliation of an individual or a social group to a certain culture. Cultural identity can be based on elements of spiritual and material cultural heritage as well as traditional culture. D. Oraić Tolić (2003: 453) points out that “to have knowledge of a certain culture and its identity means to know how to use a dictionary of its cultural phrases, to recognise invisible connotations and narrative models, to know how to tell and listen to stories specific for a certain language and culture, in other words – to master imagery of its stereotypes”.

Leksykon tradycji chorwackich (Lexicon of Croatian Traditions) (2002) by Joanna Rapacka, originally published in the Polish language in 1997, contains 64 entries that “describe and explain the genesis of the most significant mythmaking phenomena and symbols of Croatian history, culture, and literature, the phenomena that performed an integrational and identificational function in the Croatian ethnic and national community” (Fališevac 2002: 249). Observing tradition as “a transfer of knowledge, cognition, beliefs, legends, customs, cultural values, etc. from generation to generation either through oral or written tradition; a constant and creative process of reinterpretation of cultural heritage” (VRHSJ 2015: 1567), the paper analyses thematically and conceptually the components of Croatian national identity represented in *Leksykon tradycji chorwackich (Lexicon of Croatian Traditions)*, as well as the conceptual metaphors important for understanding Croatian identity.

KEY WORDS:

conceptual metaphor, culture, Leksykon tradycji chorwackich [Lexicon of Croatian Traditions], national identity, tradition